

Zilál, szilony, szí, silány, siláp.

A címbeli szavak ismeretlen eredetűek, és közülük csak a *zilál* és a *silány* használatos köz- és irodalmi nyelvünkben. A „zúzmara, jeges, apró, gömbölyű szemekkel eső csapadék” jelentésű *szilony* és alakváltozatai, meg a „husáng, dorong, szelet (kenyér)” értelmű *siláp*, a „vág, húz, a föld színét megkapálja” jelentésű *szí* ~ *szív* igével együtt tájszavak.

Hogy ezt az öt magyar szót együtt tárgyalom, annak az az oka, hogy ezek egymással atyafiak, közös ősük van, vagyis mindegyik ugyanannak az ősi magyar szónak a származéka.

Az alábbi fejtegetésben ezt fogom bebizonyítani.

A „szétszór, összekuszál” jelentésű *zilál*, mint már említettem, a köznyelvben is, az irodalmi nyelvben is sűrűn használt szó: mindenki ismeri. Mégis azt látjuk, hogy Bárczi Géza Szófejtő Szótárában a *zilál*-t nem is említi, pedig ő elsősorban az irodalmi és köznyelvi szavak eredetével foglalkozik.

Virradattól késő estig

Áll a vízben, széke mellett:

Hab zilálja rezgő árnyát,

Haj a fürtét kószá szellet

Óh! irgalom atyja, ne hagyj el.

Azt hiszem, ez elég irodalmi idézet: Arany János „Ágnes asszony” című balladájából való. Jókai regényeiből meg garmadával idézhetnék adatot a *zilál*-ra, de talán elég lesz, ha megemlítem, hogy „Az arany ember” II. részében a *vagyont szélnek szórja, szétzilálja* kifejezés olvasható (1896-i kiadás II. 23. l.), a legújabb frók közül pedig Nyíró Józsefre hivatkozom, aki az „Isten igájában” a következőket mondja: „Lassan megvirradt. Szürke, sápadt, nedves fény öntötte el a falut. Karikás szemekkel, *zilált hajjal*, összeölelkezve még egyszer bejárták a falut.” (130. l.).

Arany, Jókai, Nyíró: irodalmunk három különböző tájról való nagy egyénisége ismeri a *zilál*-t, ez tehát csakugyan irodalmi szó.

De nemcsak Bárczi nem említi a *zilál*-t, nem szól arról Budenz Magyar-Ugor Összehasonlító Szótára sem és Szinnyei Magyar Nyelvhasználtása sem, ami azt jelenti, hogy e szó eredetét nem ismerték, jobban mondva: nem tartották fgr. eredetűnek. Megnéztem a Tüzetes Magyar Nyelvtant is, de az sem említi, legalább is ott nem, ahol lennie kellene. Balassa József Magyar

Szótára már tárgyalja a *zilál*-t, élő magyar szónak mondja, és a címszó mellett azt a megjegyzést olvashatjuk, hogy „A régi nyelvben volt *szilál* ige, ha s o n l ó jelentéssel.”

Hogy a *szilál*-ból lett a *zilál*, azt már Czuczor-Fogarasi is tanította, s ennek a két szónak az összetartozását Szinnyi is vallotta, mert Magyar Tájszótárában a régi Tájszótár „Összeszilálni: összebontani, összezavarni” Bodroghközi szó” adatát a *zilál* címszó alatt idézi.

A két szó azonos volta egészen természetes. Ha a *zilál* azt jelenti: „összezavar, szétszór”, a *szilál* is azt jelenti: „összezavar”, és ez a két szó csak a szókezdő sz- ~ z- hanggal különbözik egymástól, nyugodtan kimondhatjuk, hogy a *szilál*-ból lett a *zilál*, úgy, mint ahogy a *szamat*-ból *zamat*, *szarándok*-ból *zarándok*, *szaj*-ból *zaj*, *szűg*-ből *zűg* lett. És amint a zöngés z-vel kezdődő *zamat*, *zarándok*, *zaj*, *zűg* honosodott meg az irodalmi nyelvben, éppen úgy történt ez a *szilál* > *zilál* esetében is a *zilál* javára.

De most már arra a kérdésre kell válaszolnunk, hogy mi a *szilál* > *zilál* „szétszór, összekuszál” eredete.

Az esze-bomlott Agnes asszony *haja fűrtét kószu szellet zilálja*; a vagyont az asszony *szélnek szórja, szétzilálja*. Ebben az utóbbi mondatban a *szétzilálja* a *szélnek szórja* kifejezést magyarázza. Nyíró székelyei az első világháború kitörésekor „*zilált hajjal*, összeölelkezve, büszkén, mégegyszer bejárják a falut.”

Nyilvánvaló ebből, hogy a *zilál*-nak ez a concret „szétszór, szétbont” az eredetibb értelme, nem pedig az anyagi, vagyoni állapotra vonatkozó „rendezetlen, rendetlen” jelentés. Ez utóbbi amabból fejlődött.

Ha pedig ez így van, akkor a *szilál* > *zilál* csakis annak a finnugor eredetű *szil* (< **szul* v. **szol*) „vág” igének az -*ál* képzős származéka lehet, melyből *sziló* (-pad) ~ *szijó* (-pad) „faragópad”; *szilánk*, *szilak* „darab, apró darab”; *szilakol* „aprít, vékonyra hasogat, forgácsol”; *szilány* „szilánk, forgács”; *szilony* > *szirony* „fűzfavesszőből hasogatott abroncskötöző”; *szilács* > *szijács* > *szíács* > *szivács* „gyaluforgács, vonókéssel készült forgács, gyaluhulladék”, „fűzfavessző-hasítvány”, *szilamodik* „forgácsolódik”, *sziláncsol* „aprít, vékonyra hasogat, forgácsol” *szilát* > *szijat* > *sziat* > *szivat* „szelet, darab” (MTsz.) *Ha megharagítasz, mind szilatra váglak!* — így fenyegetőznek Udvarhely megyében (MTsz.).

A *szilál* eredeti jelentése tehát ez volt: „darabokra hasogat, szétforgácsol”. Tudjuk, hogy a *forgács* szóból származó *szétforgácsol* ige is jelent „szétszór”-t. *Szétforgácsolja az erejét*. Egészen nyilvánvaló ez a jelentésváltozás „szétvagdal, széthasogat, szétforgácsol” ➤ „szétszór” ➤ „összekuszál”.

Ez a *szilál* > *zilál* szó tehát ugyanavval a gyakorlító -*ál* -*él* képzővel keletkezett, amellyel a *néz*-ből *nézél*, *hál*-ból *hálál* „gyak-

ran hál, el-elhál', *nyit-ből nyitál* 'nyitogat', *met-ből metél* lett. És amint a *met* 'metsz' már nem él a köz- és irodalmi nyelvben, hanem csak a gyakorítóképzős *metél*, éppen úgy nem él már a 'vág' jelentésű *szil* ige sem az irodalmi és köznyelvben, hanem csak az -ál képzős (*szilál* >) *zilál*.

Beke (Nyr. 66: 25.) a *szilács* > *szijács* > *sziács* > *szivács* 'gyaluforgács, vonókéssel készült forgács, vesszőhasítvány' jelentésű szót nem a *szil* 'vág, hasít, farag, gyalul' származékának tartja, hanem a *szí* ~ *szív* 'vág, húz, a föld felszínét megkapálja' igéből származtatja. Beke tehát azt mondja, hogy nem az -l-lel hangzó *szilács* az eredetibb, hanem a -v-vel hangzó *szivács*. Bár Szinnyei a *szilács*-ot a *szil* igéből származtatja (Ny. H.⁷ 89.), Melich is abból eredezteti (MNY. XI, 413.), mégis megemlítem, hogy egy olyan vitathatatlan példát tudok idézni, amely nem Beke feltevését erősíti, hanem Melichét és Szinnyeiét. Ez a *csalány* alakváltozatainak története. Tudjuk, hogy e szónak a többi között ilyen alakváltozatai vannak: *csalán* ~ *csélán* ~ *csolán* ~ *csilán* *csiján* ~ *csoján* ~ *csián* ~ *csihán* ~ *csován*. Ez alakváltozatok fejlődése így történt: *csalán* > *csélán* ~ *csilán* > *csiján* > *csidn* > *csihán* és: *csélán* > *csolán* > *csoján* > **esoán* > *csován* (EtSz.). Amint tehát a *csolán*-ból **csolyán* > *csoján* > **esoán* > *csován* lett, éppen úgy lett a *szilács*-ból *szijács* > *sziács* > *szivács*. Hasonló volt a hangtani fejlődés a *szilat* > *szijat* > *sziat* > *szivat* esetében is, és véleményem szerint ugyanígy lett a *sziló*- (*szék*)-ből is *szijó* > *szió* > *szivó*- (*faragó-szék* v. *faragókés*).

Ha a 'gyaluforgács v. vonókéssel készült forgács, vesszőhasítvány' jelentésű *szilács* a *szil* igéből származott, akkor abból sarjadt a 'faragó-pad' jelentésű *sziló* (-*pad*) előtagja is, nem pedig az -l nélkül való *szí* > *szív* igéből. De ha már ennyire vagyunk, azt is megmondom, hogy ez a *szí*, *szív* ige véleményem szerint nem választható el a *szil* igétől, még pedig azért nem, mert kétségtelen, hogy a *szil* igének is van *szív* (jelentése: 'vág, hasít' pl. abroncsnak való ágat) és *szij* (jelentése: 'gyalul'; *Tököt szijjok*. MTsz.) alakváltozata. Ha pedig a *szil* igének *szív* ~ *szij* alakváltozatai vannak, és amaz állítólag más eredetű *szí* igének is van *szij* alakváltozata*, akkor nem beszélhetünk külön eredetű két szóról, hiszen a 'vékonyan fölkapálja a földet' jelentés is kifejlődhetett a 'vág' jelentésből, mert aki vékonyan kapál, a gyeptől megtisztogatja a földet, a földet *f a r a g*-ja. *Szija ke fő ott még a földet!* (Kiss Géza, Ormányság) volta-

* Jelentése: 'vékonyan fölkapál, gyeptől megtisztogat'. Pl.: *Szija el ide [hozd] orve a kapdva a földet*, — 'húzza le a legelőből rőti-t'. Zala m. MTsz. továbbá: 'húz', pl. *A kertő mellé szitta magok, mikor őra jrtam*. Dráva mell., MTsz.

képpen azt jelenti: vágja fel a föld legfelső rétegét. Hogy ebben a kérdésben igazam van, azt ugyancsak Kiss Géza ormánysági tájszógyűjteményéből igazolhatom: ez a *szil* igétől idegen eredetűnek vélt *szí* az Ormányságban ugyanúgy, *f a r a g'* jelentésű, mint a *szil* ige! „Fát kétnyelű szíjókéssel (mint g y a l u - v a l) simára *szí* (f a r a g, g y a l u l).“

Azt mondom hát én, hogy a *szí* a *szil* igéből fejlődött, még pedig úgy, hogy a *szil* ige végső *-l* hangja elveszett és ennek pótlására az előtte lévő magánhangzó megnyúlt. Ilyen azonszótagú helyzetben lévő *-l* kiesése és ennek következtében az előtte lévő magánhangzónak a megnyúlása nyelvünkben egészen közönséges hangtani jelenség. Somogyban és az egész Dunántúl például az *áll* „er steht“ szó harmadik személyben *á, h a u t á n a* mássalhangzóval kezdődő szó következik, vagy ha az *á* ige mondat végén van. De nincs *-l* hang az *átam, ának, ász* (= állsz) alakokban sem; a *föl* is *fő*, mint ahogy az *áll*: *á*. Sőt a *tulsó* már *tusó* is, rövid *-u*-val.

Azt hiszem, sikerült bebizonyítanom, hogy az eredetileg, *vág, farag'* jelentésű *szí* az ugyancsak, *vág, farag, hasít, gyalul'* jelentésű *szil* igéből fejlődött, tehát ez nem más eredetű szó. A *szí* ~ *szíj* ~ *szív* „húz“ és „tésztát nyújt“ jelentése a „vág“ jelentésből megmagyarázható. A hasítás, vágás művelete ugyanis húzó mozdulattal jár. Ezért hívják a *sziló-széket* némely vidéken *vonyó-szék*-nek (= faragópad), a *sziló-kés*-t meg *vonyókés*-nek (= kétnyelű kés, amellyel a kerékgyártók és a *f a r a g ó* emberek dolgoznak, MTsz.). A *von* ige ugyanis, mint tudjuk „húz“ jelentésű, erre mutat a *húz-von* kifejezés is. A *szí* ige „húz“ jelentéséből a „nyújt, tésztát nyújt“ jelentés egészen érthető, sőt csak így érthető. Ezt avval tudom igazolni, hogy a *húz* ige *huzakogyik* származéka „nyújtózkodik“ jelentésű (MTsz.), a *fő-húzakodik* meg „megnő“ értelmű (MTsz.).

Természetes, hogy e *szí* ~ *szíj* ~ *szív* ige végső *-j* és *-v* hangja eredetileg nem volt meg a szó tövében, ezek a *szíok* stb. igealakokban két magánhangzó között fejlődött inetimologikus hangok, amelyeket a nyelvérzék azután úgy következtetett ki, hogy azok a szó tövéhez tartoznak. E *szí* ~ *szíj* és *szív* alakváltozatainak *-j* és *-v* hangja éppen olyan eredetű tehát, amilyen a *szilács szivács* alakpárjának a *-v*-je.

Ezek után újra körül nézhetünk a *szil* ige familiájában, hát ha találunk még olyan szavakat, amelyekről vagy jelentésük vagy hangalakjuk miatt azt hisszük, hogy családalanul, rideg életet élnek a magyar szavak társadalmában.

A *szil* ige származékai között van, mint láttuk, *szilony* > *szirony* is, és ez „fűzfavesszőből hasogatott abroncskötöző“ jelentésű. Van *szilány* is „gyaluhulladék“ jelentésben (CzF.). A *szil* ige származékainak jelentésében tehát benne van az *a p r ó r a f o r g á c s o l ó d á s* képze. Ha ezt meggondoljuk, arra az eredményre

jutunk, hogy a ,zúzmara, hódara, daraeső' jelentésű *szilony* és alakváltozatai: *szilogy* > *szirogy* > *szirotgy* > *szityor* (MTsz.) ugyanaz a szó, mint a ,gyaluhulladék' jelentésű *szilány* és a ,füzfavesszőből hasogatott abroncskötöző' *szilony* > *sziromy*. Állításom igazolására megemlítem, hogy a somogyi Szennában a *szirogy* jelentését így jegyeztem le: ,jeges, apró, gömbölyű szemekben eső csapadék'.

Jaj, még a szirogy is esik! Ollan kis apró, mind a srét. (Nyíri: Szenna és vid. 169). De leginkább perdöntő ebben a kérdésben az, hogy a *szilánkol* ige nemcsak azt jelenti, hogy ,aprít, vékonyra hasogat, forgácsol', hanem azt is, hogy ,apró pelyhekben esik' (a hó. Győr. m., MTsz.) Ez a *szilánkol* ige ugyanis kétségtelenül a *szil* ige származéka, akárhogy is magyarázzuk ennek az igének közvetlen alapszavát. A ,zúzmara, hódara, jeges, apró, gömbölyű szemekben eső csapadék' jelentés így fejlődött: ,forgács, szilánk' — ,forgácszerű apró, megfagyott csapadék' — ,zúzmara'. Mivel Szinnyi Nyelvazonlításában a *szilány* ~ *szilony* > *sziromy*, füzfavesszőből font abroncskötöző' szót megmagyarázza, itt csak arra kell hivatkoznom (Ny. H.⁷ 89). E szerint ez a szó olyan képzésű, mint a *foszilány*, *kötény*, *sérény* és a Mészöly megfejtette *csérény* (Népünk és Nyelvünk II, 175.).

Bárczi Géza az ,irhabőrből hasított szalag, mellyel a ködmönöket, bundákat stb. kicifrázni szokták' jelentésű *sziromy* ~ *szirom* szót vitatott eredetűnek mondja és nyelvészeti irodalmunk alapján azt írja, hogy lehet ez a szó török eredetű vagy a perzsából való, származtatják a finnugorból is, de egyik magyarázat sem helytálló.

Ha visszaemlékezünk arra, hogy a ,füzfavesszőből hasogatott abroncskötöző' jelentésű *szilony* > *sziromy* a *szil* ,hasít, vág' ige származéka, és ha most eszünkbe vesszük azt a nyelvtörténeti igazságot, hogy a mai nyelvjárásokban ennek a *sziromy* ~ *cirom* szónak ,keskeny színes bőrszalag v. bőrfonál (amellyel a bundát, ködment cifrázzák v. amellyel estort fonnak)' 2. ,színes bőrszalakból való kivarrás' 3. *cirom*: ,színes csík' a jelentése, továbbá, ha azt is meggondoljuk, hogy a régi nyelvben nemcsak ilyen adatok vannak: „Az lovaknak az üstököket szíjúval vagy szironnyal felkötötték”, — hanem azt is feljegyezték, hogy „A szőlőtövek kötővesszőkkel, szironyokkal a szőlőkarokhoz köttetnek” (NySz.), és egy régi szótár szerint (PPB) a *sziromy* ~ *szirom* ,gefärbte Haut; Pergament: Band aus allerlei' — tehát nemcsak bőrből, hanem mindenféleből is lehetett, akkor nyilvánvaló lesz egyszerre előttünk, hogy ennek a *sziromy* ~ *szirom* ~ *cirom* szó eredetének a magyarázatáért nem kell semmiféle török nyelvhez folyamodnunk, a magyar nyelvterületről nem is kell sehová sem mennünk, mert ez a ,füzfavesszőből való

abroncskötöző' jelentésű *szilony* > *szirony* szónak csak egyik jelentésváltozata. Hiszen a bőrszalagot vagy szíjjat is hasítják, éppen úgy, mint a fűzfavesszőből való kötözőt. Szentesen még ma is így fenyegetik meg a rosszkedvű gyereket: „Eriggy innét, mert szíjjat hasítok a bűrödbű!”

Az itt elmondottak alapján a *szilony*-ról és alakváltozatairól a következőket kell megállapítanunk: A magyar nyelvtudomány eddig azt vallotta, hogy volt először: egy fűzfavesszőből hasogatott abroncskötöző' jelentésű *szilony* > *szirony*, továbbá volt másodszor: az előbbitől teljesen független eredetű zűzmara, hódara, apró gömbölyű szemekben eső csapadék' jelentésű *szilony* ~ *szilogy* ~ *sziroty* ~ *szityor* szavunk, és harmadszor: keskeny színes bőrszalag v. bőrfonál, irhabőrből hasított szalag, melylyel a ködmönöket, bundákat stb. kicifrázni szokták' értelmű *szirony* ~ *szírom* ~ *cirom*. Ezzel szemben mostani vizsgálataink alapján azt kell mondanunk, hogy a *szilony* és a többi itt említett, eddig három különböző eredetűnek tartott szó ugyanazon szónak: a *szilony*-nak alakváltozatai. E szerint ennek a szónak ilyen alakváltozatai vannak: *szilony* ~ *szirony* ~ *szilogy* ~ *szirogy* ~ *sziroty* ~ *szityor* ~ *szírom* ~ *cirom*. E szónak és alakváltozatainak jelentésfejlődése meg így volt: fából hasított, faragott vlmí, forgács' ➤ ,bőrből hasított szalag' ➤ ,bármiből hasított keskeny szalag, csík'. A ,forgács, forgácshulladék' jelentésből fejlődött ki a ,jeges, apró, gömbölyű szemekben eső csapadék, amely olyan, mint a srét' jelentés.

Mivel, mint láttuk, a nyelvi adatok igazolták azt, hogy a *szilvág'* igéből származott az 1. ,keskeny színes bőrszalag v. bőrfonál', 2. ,színes bőrszalagból való kivarrás' jelentésű *szirony* és ennek *cirom* ,színes csík' értelmű változata, nyilvánvaló, hogy a ,Riemen' jelentésű *szíj* főnév is idetartozik. Hiszen a *szíjjat* is úgy hasították. Ennek a *szíj* főnévnek *szíjú* alakváltozata (NySz.) Pais Dezsőt igazolja, aki ezt a szót a *szí* ,farag, von, húz' ige igenevének tartja (Bárczi: Szóf. Szótár). Olyan jelentése van tehát ennek a szónak, mint a *szántó-föld* jelzős kifejezés *szántó-* jelzőjének. Amint a *szántó-föld*-beli *szántó* azt jelenti: amit szántanak, éppenúgy a *szí* ,vág, húz' ige *szíjjú* igeneve azt jelentette eredetleg: amit a bőrből hosszszan, keskenyen, forgácsszerűen hasítanak. A *szíj* főnév tehát végeredményben csak a *szil* ige családjába tartozik: a *szil* ige *szí* alakváltozatának az igeneve.

Most, hogy a *szilony*-nyal és társaival végeztünk, újra emlékeztetünkbe idézzük a ,forgács, szilánk' jelentésű gömöri *szilány*-t és a göcseji *szillány*-t. Ez a szó ugyanis megint alkalmat ad egy eddig ismeretlen eredetűnek tudott szó eredete megfelfedezésére. Jó, hogy Szinnyi már régen megállapította, hogy ez a ,forgács, szilánk' jelentésű *szilány* a *szil* ige származéka, mert erre a megállapításra biztosan építhetünk (Ny. H.⁷ 89.). Kétségte-

len, hogy a háromszéki *szilányodik* 'soványodik' (MTsz.) ennek a *szilány*-nak a továbbképzett alakja valamint a *szilánkodik* 'vékony szilánkokra hasad (a fa)', *elszilánkozik* 'apró darabokra szakad, szétforgácsolódik', *kiszilánkodik* 'kírojtósodik a ruha alja' (Háromszék, MTsz.). A *szilányodik* 'soványodik' jelentésfejlődését könnyen megérthetjük, hiszen ami apró darabokra szakad, az valóban vékonyodik, soványodik. Czuczor-Fogarasi a *szilányodik* jelentését így is magyarázza: 'vékonyodik, *silányodik*! A *szilányodik* tehát ugyanazt jelenti, amit a *silányodik*! Hangsúlyoznom kell, hogy Czuczor-Fogarasi etymologiailag a *szilányodik* meg a *silányodik* szót és alapszavaikat nem kapcsolja össze egymással! Jelentésmagyarázata tehát nem szándékos, szószármaztatásához igazodó, hanem önkéntelen, éppen ezért így a z.

A *silány*-nak van *sivány* alakváltozata is. Jelentése: 'elviselt, elkoptatott, elnyűtt (ruha, szerszám)', továbbá: 'hitvány, silány, rossz' (MTsz.). Ha most arra gondolunk, hogy *kiszilánkodik* = 'kírojtósodik a ruha alja', a *sivány* meg 'elviselt, elkoptatott, elnyűtt (ruha, szerszám)', kimondhatjuk, hogy az 'elviselt, elkoptatott, hitvány' jelentésű *silány* ~ *sivány* és a 'forgács, szilánk' értelmű *szilány* meg a *kiszilánkodik* etymologiailag valahogyan összetartoznak.

— De hogyan?

Azt hiszem, hogy a 'hitvány' jelentésű *silány* a 'forgács, szilánk' jelentésű *szilány* alakváltozata. E szerint a *silány*-nak is az volt az eredeti értelme, ami a *szilány*-é: 'forgács, szilánk'. A 'hitvány, elviselt, elkoptott, elnyűtt' jelentés ebből fejlődött. Amikor tehát eredetileg azt mondták: *a ruha silány*, ez azt jelentette; 'a ruha kifoszlott, rojtos, olyan, mint a forgács', hiszen *kiszilánkodik* is azt jelenti: 'kírojtósodik a ruha alja'. Amelyik ruhának az alja kírojtósodik, a szövés szálai megvékonyodnak, az már csakugyan *silány* is. *Silány* eredetileg csak az lehetett, ami száhlaira bomlott, foszlott, kopott, vagyis a *silány föld*, *silány termés* (=rossz föld, rossz termés)-féle kifejezés csak később keletkezett. Hogy a *silány* melléknév értelmű, a *szilány* meg főnévi jelentésű, ez nem akadályozza annak, hogy egymás alakváltozatainak ne tekintsük ezt a két szót, mert pl. a *kerék* eredetibb *kerek* alakja a régi nyelvben főnévi és melléknévi értelmű is volt, a mai nyelvben meg a *kerek* csak melléknévi értelmű, a *kerék* meg főnévi jelentésű (vö. Horger: Magyar szavak tört.).

Tudjuk, hogy az eredeti szókezdő sz- ~ s-sel váltakozik nyelvünk némely szavaiban. Például: *szēmölcs* > *szömölcs* > *sümölcs*, *szērkeszt* > *sērkeszt*, *szonnyad*: 'lekonyul, lankad, fonynyad' > *lě-sunyik* u. az (evvel függ össze az 'alamuszi' jelentésű *sunyi* is!), *szővény* > *sővény*, *szől*, *szül* > *sül*, 'sündisznó' (Horger, MNy. IV, 466), a *sömör* is a *szēm*- > *szöm*-ből származik -r képzővel (Gombocz: MNy. XX, 60-63), a *csérény* korábbi

hangalakja *sérény* volt, vesszőfonadék' jelentéssel és ez, mint Mészöly kimutatta, a *sző* ige *s-* kezdetű változatának *-r* képzős származéka (Népünk és Nyelvünk II, 175).

Horger, Gombocz és Mészöly kutatásai alapján azt kell mondanunk, hogy a *silány* a *szilány*-ból lett, tehát ez utóbbi az eredetibb hangállapotot őrző alak.

Jelentéstani tekintetben tehát megmagyaráztuk a *silány*-t, annak szókezdő *s-* < *sz-* fejlődését is érthetővé teszi nyelvünk története, csak még arra a kérdésre kell felelnünk, hogy hogyan értelmezzük a *silány* ~ *sivány* alakváltozatokat.

Kétségtelen, hogy az eredetibb alak az *-l*-lel hangzó *silány*. De vajjon a *sivány*-t meg tudjuk-e magyarázni a *silány*-ból? Ez a *-v*-vel hangzó alak nézetem szerint nem szorul bővebb magyarázatra, hiszen a *szil* igéből való *szilács* 'forgács' szónak is van *szijács* > *szíács* > *szivács* alakváltozata, a *szilat* 'szelet, darab' szónak is van *szivat* párja, lehet hát a *silány*-nak is *sivány* alakja. Amlint a *szilács* > *szijács* > *szíács* > *szivács* lett, ép úgy történt a *silány* > **sijány* > **siány* > *sivány* esetében is.

Most már láthatjuk, hogy a *silány* > *sivány*-nak semmi köze a 'futóhomok' jelentésű *sívó*, *sivatag* szavak *sív-*, 'sikolt, sir' alapszavához (Beke, Nyr. 66:25). A *sivány* eredetibb voltát ugyanis, mint már láttuk, a *szilács* > *szivács* hangtörténetével bizonyítani nem lehet, azután meg ott van a két szó: a *silány* és a *sivatag* között lévő jelentésbeli szakadék is, amit nem lehet áthidalni azzal, hogy a Szamosháton a *sivatag*-nak 'rossz, hitvány' jelentése is van. Ott ugyanis csak *sivatag káka*, *sivatag szalma*-féle kifejezések élnek, de nincs *s i v a t a g r u h a!* Nemcsak ott nincs, másutt sem volt ilyesmi magyar nyelvterületen és ezután sem fognak *sivatag ruháról* hallani a népnyelvi gyűjtők. Éppen ezért lehetséges, hogy nem tartozik a *silány* körébe a *sivány-föld*, rossz terméketlen föld' és a *sivány-homok* 'futóhomok' kifejezések jelzője sem (MTsz.), ez talán a *si*, 'sir' ige származéka, bár, ha van *silány-föld*, lehet *sivány-föld* is, vagyis ez a *sivány* lehet a *silány* alakváltozata.

Ha pedig valaki mégis azt az ellenvetést tenné, hogy a *szilány*-nak *s*-sel kezdődő változatát, a *silány*-t, e szón kívül álló példával nem tudom igazolni, vagyis azt, hogy ezen a szón kívül a *szil* ige családjában még másik szókezdő *sz-* > *s-* váltokozás is kimutatható, arra azt mondom, hogy igenis van még egy ebbe a családba tartozó szó, és ez a 'szelet, nagy darab, husáng, fűtykös' jelentésű *siláp*, amiről majd alább bebizonyítom, hogy ez a *szuláp* alakváltozata! Ez a *siláp* majd megint a *szilány* > *silány* > **sijány* > **siány* > *sivány* szavak összetartozását igazolja.

Ennek a 'szelet, nagy darab' jelentésű *siláp* > *siláb*, továbbá a 'husáng, dorong, fűtykös' értelmű *siláp*, *csiláp* (MTsz.) szónak

a megfejtése nem nehéz. Nyilvánvaló, hogy ez alakváltozatok így fejlődtek: *siláp* > *siláb*, illetve: *siláp* > *csiláp*.

Melich János bebizonyította, hogy a nyelvjárási *szuláp* > *culáp* 'hasított, vágott, faragott karó, oszlop' a *szil* ige **szol* alakjának olyan -*áp* > -*áb* képzős származéka, amilyen a *nyaláb*, *hasáb* (MNy. XI, 415).

Én pedig ehhez hozzáfűzöm azt, hogy ennek s *szuláp* > *culáp* 'hasított, vágott, faragott karó' szónak s-sel kezdődő alakváltozata ez a 'szelet, nagy darab, husáng, dorong, fűtykös' jelentésű *siláp*. A *szuláp* > *culáp* fejlődéssel teljesen párhuzamos a *siláp* > *csiláp*. Mindenki láthatja, hogy a *szuláp* > *culáp* ~ *siláp* > *csiláp* jelentésében a közös szemléleti alap könnyen megállapítható, mert az egyik (*szuláp* > *culáp*) = 'hasított, vágott, faragott karó, oszlop', a másik meg (*siláp* > *csiláp*) = 'vágott, nagy darab, husáng, dorong, fűtykös'.

A *siláp* > *siláb* meg a *siláp* > *csiláp* alakoknak a *szil* (> *szí*) 'vág' ige családjába való tartozása, mint már mondtam, igen fontos érv annak igazolására, hogy a *szilány*-nak is alakváltozata a *silány*.

Végére érve fejtegetésemnek, kétségtelenül megbizonyosodott, hogy a *zilál*, a *szilony* és alakváltozatai, továbbá a *silány* és a *siláp* a *szil* > *szí* 'vág, hasít, farag, gyalul' ige származékai. Megállapíthatjuk, hogy ehhez az igazsághoz a legegyszerűbb úton: a nyelvi tények egyszerű egymás mellé való sorakoztatásával jutottunk el. Ez is azt bizonyítja, hogy megoldásunk helyes, mert az igazságnak az a legbiztosabb ismertető jele, hogy igen egyszerű.

Most is igaz lett, mint már annyiszor, az, hogy ismeretlen eredetű szavaink multjának a feltárásakor elsősorban arra kell gondolnunk, hogy azok nem fejthetők-e meg magából a magyar nyelvből.

Dolgozatom kiszedése után került a kezembe Sámson Edgár tanulmánya: »A magyar nyelv egyszerű gyakorító képzői«-ról. Ebben a szerző lehetónek véli a *szilál* > *zilál*-nak a *szil* igéből való származtatását. de ennek helyességéről nincs meggyőződve, és a *zilál*-t inkább hangutánzó eredetűnek tartja. (i. m. 31. l.)

Nyíri Antal.